

НАКИТИ ОТ СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ с. ДОЙРЕНЦИ, ЛОВЕШКА ОБЛАСТ

Даниела Богданова

Село Дойрени се намира на около 20 км северно от гр. Ловеч. В землището му е проучен тракийски могилен некропол с материали и съоръжения, датиращи от късножелязната епоха¹. В повърхностните пластове на една от могилиците е открит и разкопан средновековен некропол с 55 християнски гроба, който е обект на настоящата работа². Гробовете са със сравнително богат и разнообразен инвентар от сребърни и бронзови накити и над 20 монети.

Могилата е с височина 5,20 м и диаметър 30 м. Насипът ѝ е бил изцяло използван за некропол от население, обитаващо предположаемо средновековно селище наблизо. Средновековни некрополи, чиито гробове са вторично вкопани в могилни насипи, са известни както от Северна³, така и от Южна България⁴ и отразяват една трайна погребална практика на съзнателно преизползуване на могилиците като традиционно сакрално място. Те са израз и на традиционната закономерност в топографското разполагане на средновековните некрополи на предимно високо място. Можем да допуснем, че селищните и надгробните могили от предходните епохи са били неслучайно предпочитани и поради наличието на голямо количество почва, удобна за изкопаване, а същевременно неплодородна за земеделие.

Проучените средновековни гробове са извършени по християнски погребален обред чрез трупололагане по гръб, с глава на запад и опънати крака на изток, с малки отклонения на север и юг. Известно разнообразие има в разполагането на ръцете – положени на таза, върху коремната област или скръстени на гърдите, а в няколко случая те са опънати покрай тялото (Обр. 1, 2, 3). Гробните ями са с трапецовидна форма и дълбочина на вкопаване от 1,10 до 0,40 м (Обр 1, 2). Следи от ковчези не са установени. В разположението на гробовете не се наблюдава определена планировка, като разстоянията помежду им са различни.

В 17 от гробовете са открити монети, поставени върху тялото

на покойника или хвърлени в гробната яма във връзка с т. нар. обичай Харонов обол. Монетите са медни, корубести и се отнасят към XI – XII век⁵. Това, както и находките от гробовете, датират некропола в посочения хронологически период.

Гробният инвентар се състои изключително от накити. Най-многобройни са гривните. В гробовете те са открити нанизани от китката до лакътя по една на лявата, на дясната или и на двете ръце, а в един случай – по две на лявата ръка (Обр. 4 и 5). Всички гривни са изработени от бронз и са от един вид – отворени. Според сечението на халката, формата на краищата и вида украса се разпределят в няколко групи.

Към първата група принадлежат гривни от масивна пластина с отворени и леко разширени краища (Обр. 6). Те са лети, с допълнителна обработка на ръбовете. Лицевата им повърхност е украсена с ритмично редуващи се полета от комбинации на геометрични фигури и елементи, фасетираны линии и вдълбани точки. Орнаментът е нанесен с различни инструменти след отливането.

Гривните от тази група били предпочитани поради масивността си и доброто качество на метала. Известни са от средновековния некропол край Ловеч⁶, Родопите⁷, некропола в м. Стражата край Плевен⁸, некропола край с. Ковачево, Пазарджишко⁹, Перник¹⁰. Според Магдалина Станчева те имат български произход, тъй като засега не са открити в други славянски страни¹¹ – становище, което се приема и от останалите изследвачи¹². Създаден и разпространен в България, украсата на този тип гривни е подражание на ранновизантийските кръстовидни или Т-образни фибули¹³.

Наследена антична традиция се открива и във формата и орнамента на гривните от втора група (Обр. 7). Те са масивни, лети халки с четириъгълно сечение. Външната страна е леко изпъкнала, ръбовете подчертани, краищата са оформени реалистично или схематично като змийски глави. Украсени са с фасети и точки.

Гривни, чиито краища наподобяват змийска главичка, са познати у нас от некрополите от X до XIV век¹⁴. Носени от жени и девойки, те безспорно имали защитна сила, вероятно предпазвайки ги от безплодие¹⁵.

Трета група са гривни с полуобло сечение, със сплеснати, разширени и леко заоблени краища (Обр. 8). Украсата е от вдълбани и нанесени с поансон точки. Подобни гривни са открити в некрополи у нас, датирани от XII до XIV век¹⁶.

Четвърта група е представена от вити гривни (Обр. 9). Направени са от два усукани обли тела, така че двата края образуват петлици, в които влизат като езичета другите краища на теловете. Теловете са с различна дебелина, поради което някои гривни са масивни, други по-тънки.

Усуканите гривни са един от най-често намираният тип гривни в некрополите от края на X до XIV век¹⁷ и се срещат у всички славянски народи¹⁸.

Разгледаните гривни се датират в продължителен хронологически период от X до XIV век и с изключение на гривните от първа група са разпространени на една обширна територия от Коринт¹⁹ до Русия²⁰. Смята се, че бронзовите гривни, подобно на гривните от мед и стъкло, са типичен масов накит, достъпен и популярен предимно сред обикновените жени.

Друг накит от некропола са пръстените, които са три вида (5 броя). Част от тях спадат към широко разпространения тип пръстени, чиято халка се разширява в горната си част в плочка (Обр. 10_{1,2,3}). Тяхна разновидност е един пръстен с допълнително припоен щит (Обр. 10₄).

Третият тип е представен от пръстен с камък (Обр. 10₅). Пръстените са изработени от сребро и бронз и представляват интерес преди всичко с украсата си.

Върху плочката на един от бронзовите пръстени са гравирани човешки крака или по-скоро ботуши (Обр. 10₁). Група от изображения на чифт ботуши върху каменни блокове и керамична продукция са познати от ранносредновековната епоха, произхождащи от Бесараб, Диногечия–Гарван, Хършова, Капидава, Херсонес, Преслав²¹. Символичното им съдържание се интерпретира в две посоки. Част от изследвачите ги тълкуват като християнски символи, свързани с евангелската сцена на умиването нозете на апостол Петър от Христос²². Според М. Комша и Д. Овчаров рисунките на ботуши от ранносредновековните центрове имат определено магическо съдържание, свързано с номадската военна традиция²³. Те били своеобразни знаци с пожелание за успешен път, евентуално, щастливо военно начинание²⁴. Наличието на такива изображения върху каменни блокове от източната крепостна стена в Преслав и върху керамични изделия от X век отразява съхранението на магическите вярвания у българите и след налягането на християнството²⁵. Гравираните чифт ботуши върху плочката на нашия пръстен вероятно са имали

значение на магически знак с предпазен или апотропеичен смисъл и представляват важно свидетелство за голямата продължителност на прабългарската езическа традиция и в по-късната епоха.

Върху плочката на втория бронзов пръстен са изобразени доста примитивно две човешки фигури в цял ръст, насреща, в композиция (Обр. 10₂). Главите са с неестествено големи размери, като главата на лявата фигура е предадена сумарно, без лице. Ръцете са извити като дъги. Телата са представени чрез две вертикални успоредни линии, завиващи така, че да образуват стъпала. В полето от двете страни на лявата фигура са вдълбани точки, а отзад се развива къса горна дреха (хламида). Подобно третиране на човешката фигура намираме върху щита на бронзов пръстен от Двореца на Царевец²⁶, както и върху пръстени от средновековната крепост и некропол при Перник²⁷, датирани в XII – XIII век. Ако предпазливо допуснем, че несъразмерно големите глави на фигурите са схематично предадени нимбове, то вероятно изображението е свързано с християнската иконография.

В некропола са открити два сребърни пръстена с изображения на животни (Обр. 10_{3,4}). Върху шестоъгълната плочка на единия пръстен с добър усет за пластичност е представен лъв с високо вдигната и обърната назад глава и извита опашка. Изображения на лъвовете върху пръстени са известни у нас²⁸ и имат широки хронологически граници – X – XIV век. В центъра на щита на следващия пръстен, в поле, очертано от два вдълбнати кръга, е врязано изображение на кон в ход надясно (Обр. 10₄). Слабо и неясно поради дългата употреба и износване на пръстена личат контурите на конник. Пръстени с врязани изображения на животни върху плочките евентуално са употребявани и като печати и отразяват предполагаем сремеж на притежателите си към индивидуализиран знак.

Последният пръстен е украсен с камък, вграден в елипсовидна касета, обградена с едри гранули в два реда (Обр. 10₅). Горната повърхност на халката е декорирана двустранно с по една група гранули от три успоредни реда и гроздовиден триъгълник. Подобни сребърни пръстени са известни от некропола в Ловеч²⁹, Трапезица в Търново³⁰, Перник³¹. Пръстените с камък у нас се появяват през втората половина на XII век и стават характерни за периода XII – XIV век³².

Към некропола принадлежи една бронзова обеца (Обр. 11). Отнасяме я към един от най-примитивния тип украшения за глава –

отворена халка, изработена от обла тел. Кръжилото е декорирано със съчетание от пръстеновидни надбелявания и спираловидно завита тънка тел. Обещи с подобна украса в различни варианти са известни от некрополите от IX – XI век³³, като продължават да се срещат, макар и по-рядко, и през XII – XIV век³⁴.

Обнародваният тук средновековен некропол край с. Дойренци, Ловешка област, и накитите, открити в него, допълват археологическите данни за бита и погребалните обичаи на населението, живяло в този край през средновековието.

БЕЛЕЖКИ

¹ Китов, Г., П. Павлов. Тракийски могили край Дойренци и Смочан в Ловешки окръг. – АОР, Сливен, 1985, с. 90.

² Пак там, с. 91. Разкопките са проведени през 1984 г. от траколожка експедиция за могилни проучвания с научен ръководител ст. н. с. к. и. н. Георги Китов, комуто авторката най-сърдечно благодари за предоставените материали, изчерпателната научна документация и информация за настоящата публикация. Находките от некропола се съхраняват във фонда на ОИМ – гр. Ловеч.

³ Георгиева, С., Р. Пешева. Средновековен български некропол край гр. Ловеч. – ИАИ, XX, 1955, с. 511–512; Станчев, Ст., Ив. Начева. Средновековен български некропол до Луковит. – ИАИ, XXIII, 1960, 71 сл.; Миятев, Кр. Български могилни погребения от XIV в. при с. Радовене, Врачанско. – ИАИ, V, 1928 – 1929, с. 341–344; Бучински, Д. Един средновековен некропол до Враца. – ИАИ, XVII, 1950, 305; Бобчева, Л. Некропол от XIII – XIV век в Калиакра. – ИНМВ, 14 (29), 1978, 173 сл.

⁴ Аладжов, Д. Средновековните погребения от Югоизточна България. – ИБМ, 1971, с. 135; Накити от могилно погребение при с. Очараво. – Археология, № 3–4, 1959, с. 69; Буюклиев, Хр. Средновековен български некропол в района на Чаталка, Старозагорско. – ИМЮИБ, V, 1982, 67 сл.; Борисов, Б. Североизточна Тракия през XI – XII век (по археологически данни). Автореферат, С. 1995, с. 5; Богданова, Д. По повод на един вид средновековни накити. – ИНИМ, 12 (под печат).

⁵ Китов, Г., П. Павлов. Цит. съч., с. 91.

⁶ Георгиева, С., Р. Пешева. Цит. съч., с. 535, Обр. 29.

⁷ Георгиева, С. Средновековни некрополи в Родопите. – Родопски сборник, 1, 1965, с. 159, Обр. 26.

⁸ Генова, Е. Средновековен некропол в м. Стражата край гр. Плевен. – ИНИМ, 3, 54 сл.

⁹ **Гатев, П.** Средновековно селище и некропол от XII век край с. Ковачево, Пазарджишки окръг. – РП, 12, с. 143, Обр. 58, 59, 60.

¹⁰ Перник, 3, 1992, с. 137, Обр. 127.

¹¹ **Станчева, М.** За произхода на един вид български средновековни гривни. – МПК, 4, 1964, с. 3–10.

¹² **Гатев, П.** Цит. съч., с. 143; **Михайлова, Т.** Метални гривни от Преслав (краят на X – XIV в.). – Приноси към българската археология, 2, с. 117.

¹³ **Станчева, М.** Цит. съч., с. 9.

¹⁴ **Въжарова, Ж.** Славяни и прабългари по данни на некрополите от VI – XI в. на територията на България, С., 1976, с. 249, 265, Обр. 10, 25; **Георгиева, С., Р. Пешева.** Цит. съч., с. 535, Обр. 29; **Генова, Е.** Цит. съч., с. 58; **Гатев, П.** Цит. съч., с. 146, Обр. 62; **Михайлова, Т.** Цит. съч., с. 115.

¹⁵ **Гатев, П.** Цит. съч., с. 147.

¹⁶ **Георгиева, С., Р. Пешева.** Цит. съч., с. 536, Обр. 32.1; **Гатев, П.** Цит. съч., с. 146, Обр. 62; Перник, 3, 136, Обр. 126, 5–9, 137, Обр. 127; **Генова, Е.** Цит. съч., с. 81–83.

¹⁷ **Гатев, П.** Накити от погребения от XI–XII век. – Археология, 1, 1977, с. 39–41, Обр. 5.

¹⁸ **Niederle, L.** Rukovet slovanske archeologie, Praha. 1931, 206.

¹⁹ **Davidson, G.** The minor objects, Corinth, vol. XII, Princeton, New Jersey, 1952, № № 2015, 2016, 2023, 2025, 2029.

²⁰ **Рыбаков, Ремесло.** История культуры древней Руси. Материальная культура. М. – Л., 1948, 330 сл., Обр. 86.

²¹ **Diaconu, P.** Représentations de la jambe humaine sur certains monuments archéologiques des Xe – XIe siècles. Dacia, XIX, 1975, p. 267–268; **Чангова, Й.** Средновековна битова керамика в България (VIII – XI в.). – Археология, № 1–2, 1959, с. 138.

²² **Diaconu, P.** Цит. съч., с. 267–268.

²³ **Comşa, M.** Dinogetia, 1, 1967, 215; **Овчаров, Д.** За съдържанието на един ранносредновековен символ. – В: Българо-съветски сборник в чест на 70 годишнината на проф. Й. Дуйчев. С., 1980, с. 294–299.

²⁴ **Овчаров, Д.** Цит. съч., с. 297–299.

²⁵ **Овчаров, Д.** Цит. съч., с. 299.

²⁶ Царевград Търнов, 2, С., 1974, с. 395, Обр. 1.

²⁷ Перник, 3, 1992, с. 128, Обр. 121_{4,17}; с. 132, Обр. 124₂.

²⁸ **Иванов, И.** Старобългарски и византийски пръстени. – ИАД, 2, 1911, с. 10.

²⁹ **Георгиева, С., Р. Пешева.** Цит. съч., с. 544–545, Обр. 40, 9.

³⁰ **Николов, Т., Д. Цончев.** Разкопки в крепостта Трапезица. – ГНМ, V, 1926/1931, с. 258, Обр. 138, 139.

³¹ Перник, 3, С. 1992, с. 129, Обр. 122, 15.

³² Гатев, П. Накити ..., с. 43.

³³ Въжарова, Ж. Цит. съч., Табл. 18.

³⁴ Михайлова, Т. Обеци и наушници от Велики Преслав (края на X – XIV в.). – Преслав, 4, С., 1993, с. 184, Табл. II.8, 185.

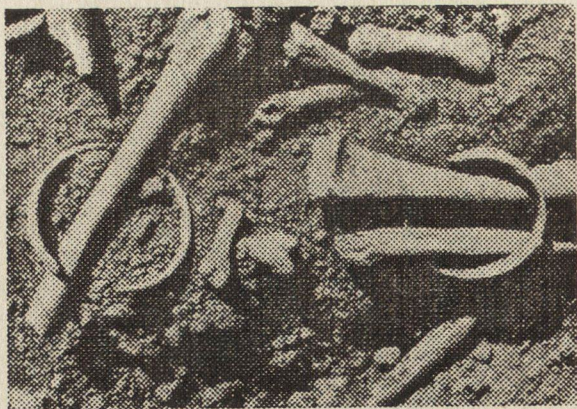
Обр. 1. Гроб № 15

Обр. 2. Гроб № 8

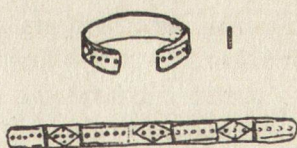
Обр. 3. Гроб № 21

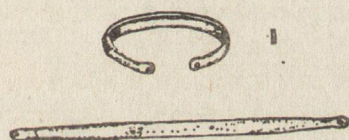
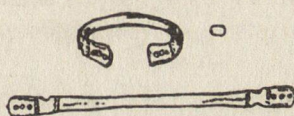
Обр. 4. Гроб № 24

Обр. 5. Гроб № 26

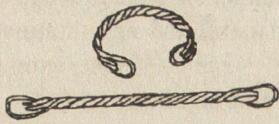
Обр. 6. Гривни

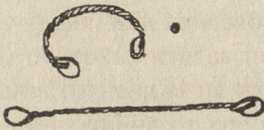
Обр. 7. Гривни

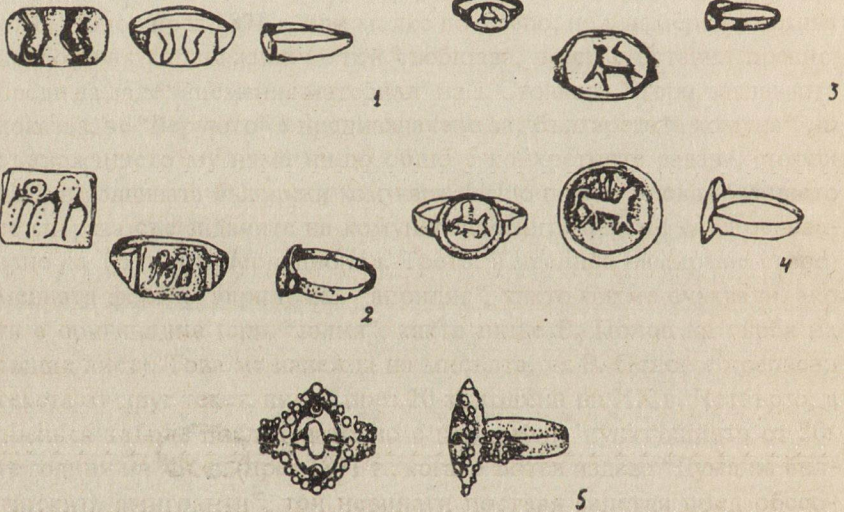
Обр. 8. Гривни

Обр. 11. Бронзова обеца

Обр. 9. Гривни

Обр. 10. Сребърни и бронзови пръстени